

พระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่มีต่อข้าราชการไทยในกรุงลอนดอน

วิบูล วิจิตรวาทการ

ในแผ่นดินของพระนางเจ้าวิคตอเรีย กรุงสยามส่งคณะทูตไทยไปถวายพระราชสาส์นเจริญไมตรีกับประเทศอังกฤษ และประจำหน้าที่ราชการอยู่ที่กรุงลอนดอน ราชทูตคือพระยามนตรีสุริยวงศ์ เจ้าหมื่นสรรเพธภักดีเป็นอุปทูต จมื่นมณเฑียรพิทักษ์เป็นตรีทูต หม่อมราโชทัยทำหน้าที่เป็นล่ามและมีจหมื่นราชามาตย์และนายพิจารณ์สรรพกิจเป็นข้าราชการผู้น้อย

คณะราชทูตไทยพำนักอยู่ที่กรุงลอนดอนได้ไม่นาน ท่านหญิงลิ้ม มารดาของนายพิจารณ์สรรพกิจ ก็ล้มป่วยหนักถึงและนายพิจารณ์สรรพกิจนี้ จะเป็นข้าราชการชั้นเด็ก มีอาวุโสน้อยที่สุดในคณะทูต สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตาการุณ ขนาดมีพระลายลักษณ์อักษรถึงข้าราชการผู้นี้เอง

“จดหมายบอกมายัง นายพิจารณ์สรรพกิจ ด้วยมารดานายพิจารณ์สรรพกิจป่วยมีอาการดังได้บอกมาแต่ก่อน คืออาการให้เสียดให้แน่น ท้องบวม ให้อาเจียนเป็นคราว ๆ ได้หาหมอเชยสค์ดี มาดูว่า เป็นลมदानนทคุณ หมอให้กินยาแก้ลมदानนทคุณ กับกินยาของท่านเจ้าพระยานิกรบดินทร์ บ้าง อาการที่เสียดที่แน่นกับท้องบวมค่อยคลาย ค่อยกินอาหารสวยได้เวลาขนาดกลาง ค่อนถ้วฝาขนาดกลางบ้าง อาการเสมออยู่

มาจน ณ วันอังคารเดือน 10 แรม 5 ค่ำ อาการหนักลงไป อูจจาระวันละแปดเก้าครั้ง

มาจน ณ วันอาทิตย์เดือน 10 แรม 10 ค่ำ ไปอูจจาระเวลากลางวันเก้าครั้ง บ้างสิบครั้งบ้าง เวลากลางคืนสิบเอ็ดครั้งบ้างสิบสองครั้งบ้าง เจ็บพุพโพลีตทุกครั้ง ครั้งละตะคันหนึ่งบ้างสองตะคัน บ้าง กินแต่อาหารต้มได้เวลาละถ้วฝา ฝาขนาดกลางบ้าง ค่อนถ้วฝาขนาดกลางบ้าง อาการมาจนบัดนี้ยังเสมออยู่ เมื่อมีอาการผันแปรประการใด ถ้าได้ช่องจึงจะบอกมาครั้งหลัง

อนึ่ง ได้ซักถามเจ้าจอมมารดาอึ่ง พระนายศรีสรรัักษ์ แลนายจำยวดว่าต้องกันว่า อาการครั้งนี้เห็นจะไม่คลายแล้วคงจะทรุดไปทุกที แต่เห็นจะซักลากไปได้จนแรมเดือน 11 ฤขึ้นเดือน 12

แล้วมารดานายพิจารณ์ สั่งให้กราบเรียนเจ้าพระยานิกรบดินทร์ว่าถ้าตัวถึงแก่กรรมแล้วอย่าให้คิดเอาศพไว้ทำบุตรเลย ด้วยบุตรไปทางไกลเวลานานจะกลับมา ขอให้ปลงศพเสียเร็ว ๆ เกิด

เมื่อบุตรกลับมา จะทำบุญอุทิศก็ได้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับกิจการงานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

แล้วภรรยาพยาบาลก็มาเยี่ยมเยียนเอาใจใส่คนไข้ทุกเวลา แต่จะมาอยู่ด้วยไม่ได้ เพราะ บุตรชายที่ออกใหม่นั้นยังอ่อนนั้ก อย่าบ่นว่าสอนสอดลวงรู้ลวงเห็นความในครอบครัวเหี้ยมเรื้อนบอก มาทั้งนี้เพื่อจะให้สิ้นวิตกดอก

แลการที่บอกมาทั้งนี้ ถ้าผิดเพี้ยนไปกับพวกที่บ้านเขาบอกมา ก็ขอโทษเสียเถิด ด้วยข้าเป็น หูซ่างหูม้า หูอยู่นาตาอยู่ไร่”

พิจารณาดูในทรศนะของแพทย์สมัยใหม่ ก็พอจะวิจัยได้ ว่าท่านผู้หญิงลี้ม ภรรยา เจ้าพระยานิกรบดินทรนี้ป่วยเป็นโรค Dysentery คือท้องร่วงลำไส้อักเสบและมีเชื้อโรคเข้า แบคทีเรียชนิดที่เรียกว่า Salmonella หรือ Shigella นั้นเมื่อเข้าสู่ลำไส้ จะทำให้อุจจาระวันละ 10-20 ครั้ง และในอุจจาระจะมีหนองและเลือดปนอยู่ด้วย ลงท้ายก็จะเสียเลือด เสียน้ำ และแร่ธาตุ ที่สำคัญต่อร่างกาย จนผ่ายผอมซูบซีดถึงแก่ความตายได้

ท่านผู้หญิงลี้มนี่ ในที่สุดก็ต่อสู้โรคภัยไข้เจ็บไม่สำเร็จ และถึงแก่กรรมระหว่างที่นายพิจารณ์ สรรพกิจ บุตรชาย ยังรับราชการอยู่ที่เมืองนอก

ระหว่างที่คณะทูตพำนักอยู่ในกรุงลอนดอนนี้ เจ้าพระยานิกรบดินทรซึ่งเป็นบิดาของนาย พิจารณ์สรรพกิจ ข้าราชการผู้อาวุโสหน่อยที่สุดนี้ ก็ล้มป่วยหนักลงด้วยอาการไข้ร้ายแรงน่าเป็นห่วง

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณามีพระราชหัตถเลขาถึงสถานทูตไทยที่อังกฤษ เล่าถึงอาการต่าง ๆ อย่างละเอียด และทรงประทานความเมตตา ทาหม่อมฝีมือมีความรู้มารักษา พยาบาลให้อย่างเต็มที่

พระลายลักษณ์อักษร ที่มีมาถึงนายพิจารณ์สรรพกิจโดยตรงนี้ เริ่มต้นว่า

“จดหมายมายังนายพิจารณ์สรรพกิจให้ทราบ ด้วยเจ้าพระยานิกรบดินทรป่วยมาแต่ ณ วัน เสาร์ เดือน 11 ขึ้น 15 ค่ำ เวลายามเศษให้จับสั้นจนเวลา 7 ทุ่มจึงสว่าง

รุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์ เดือน 11 แรม 1 ค่ำ เส้นปฏิกษณัฐตั้ง กล่อนลงฝักด้วย อาการที่จับก็ จับเป็นเวลา จับตั้งแต่เวลา 3 โมงเช้า ไปจนบ่ายโมงหนึ่งจึงสว่างบ้าง จับแต่เวลาบ่ายโมงหนึ่งไปจนบ่าย สี่โมง จึงสว่าง ๆ แล้วให้เชื่อมมัว กรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา กรมหลวงวงศาธิราชสนิท พร้อมกันดูแล ปรึกษาคุณแพทย์พิทยา กับหมอยาไปปรึกษากับหม่อมฉิมเชลยศักดิ์ให้ยา หมื่นแก้ววรเลิศหมอนวดได้ นวดบ้าง อาการที่จับก็ถอยไม่จับ อาการตมวันละสองสามเวลาบ้าง ได้เวลาละเจ็ดแปดช้อน อาการ คลายมา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จน ณ วันศุกร์ เดือน 11 แรม 13 ค่ำ อาการแปรไป ให้ปวดฝักปวดตามหน้าขา จึงให้หา
จีนแสมาคว่ำที่ฝักเป็นวัณโรค จีนแสซึ่งประกอบยาททายาพอกยาต้มให้ ตั้งแต่วันนั้นมาจน ณ วันพุธ
เดือน 12 ขึ้น 4 ค่ำ อาการที่ฝักค่อยคลาย อาหารสวยได้วันละ 2 เวลา เวลาละถ้วยฝานาดกลาง
บ้าง ค่อนถ้วยฝานาดกลางบ้าง อาการค่อยคลายขึ้นทุกวัน

อาการแต่ก่อนนั้น ก็ได้ให้กรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา กรมหลวงวงศาธิราชสนิท พระยา
แพทย์ธรรมธาดา พระยามรสาทรประสิทธิศิลป์ พระยาประเสริฐสุธาตราตรง พระบำเรอราชไป
ชุมนุมดูอาการแล้วเห็นพร้อมกันว่าอาการคงจะหายไม่เป็นไข้หนักดอก อย่านให้นายพิจารณวิติกเลย

จดหมายมา ณ วันพุธเดือน 12 ขึ้น 4 ค่ำปีมะเส็ง นพศก

อาการเจ้าพระยานิกรบดินทร ภายหลังตั้งแต่วันพุธ เดือน 12 ขึ้น 4 ค่ำ มาให้บวมที่ฝัก
(คำว่า ฝัก นี้ พจนานุกรมไทยแปลว่าลูกอ๊อดตะ) ชุนสรแพทย์ว่าเป็นวัณโรคประกอบยาพอก ให้พอก
ก็ไม่มีบุพโพ ข้ำได้ให้กรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชาไปดูแลอยู่ด้วย ให้หาหมออังกฤษไปดูด้วย การนำวิติก
มากอยู่

จดหมายมา ณ วันอาทิตย์ เดือน 12 ขึ้น 8 ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก”

วัณโรคนี้ ก็ตรงกับที่ฝรั่งเรียกทุกวันนี้ว่า Tuberculosis เกิดขึ้นเพราะตัวเชื้อโรคชื่อ
Mycobacterlum Tuberculosis เข้าสู่ปอด มีอาการไข้ ผ่ายผอม เหงื่อแตกตอนกลางคืน และไอ
ออกมาเป็นเลือด หลังจากนั้นมันสามารถแพร่กระจายไปทั่วร่างกาย เข้าสู่ต่อมน้ำเหลืองทำให้บวม
และมีหนอง หรือลามถึงมันสมอง กระดูก ตับไตไส้พุงทั้งหลายได้

อาการของเจ้าพระยานิกรบดินทร บิดานายพิจารณสรรพกิจนี้เป็นแบบเส้นปฏฆาตสะดุ้ง
กล่อนลงฝัก จับสั้นเป็นเวลา หนักบ้างสว่างบ้าง ปวดฝัก ปวดตามหน้าขา

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาฯรับสั่งให้แพทย์หลวงหลายคน พร้อมทั้งจีน
ซินแส และหมอฝรั่งมาทำการรักษา ต่างลงความเห็นกันว่าเป็นวัณโรคซึ่งก็จะผิดถูกอย่างไร เราไม่มี
ทางทราบแน่ เพราะอาการที่ทรงกล่าวถึงนี้ ก็ไม่ค่อยจะตรงกับอาการของวัณโรคแบบที่เราทราบอยู่
ทุกวันนี้ ยาที่ให้นั้นมีทั้งยาทา ยาพอกและยาต้ม จะมีประสิทธิภาพเท่าใด ก็แล้วแต่บุญแต่กรรมของ
คนไข้

สิ่งที่น่าซาบซึ้งใจ คือการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสนพระทัย ทรงทราบแม้กระทั่งว่าสามารถ
รับประทานอาหารได้วันละกี่ครั้ง ครั้งละกี่ถ้วยหรือเพียงครั้งค่อนถ้วยเท่านั้น

รวมความจากพระราชหัตถเลขาเราได้ว่าทราบว่า การเจ็บไข้ของเจ้าพระยานิกรบดินทรนี้ ตอนแรกก็กระตือรือร้นจนแพทย์ทั้งหลายลงความเห็นว่า จะหายแน่ บุตรในกรุงลอนดอนไม่ต้องวิตก แต่หลังจากนั้นไม่นาน อาการของท่านก็ทรุดหนักลง จนทุกคนเป็นห่วงว่าจะเอาชีวิตไม่รอด

หลังจากนั้นไม่นาน มีข้อความตอนปลายพระลายลักษณ์อักษรฉบับหนึ่งถึงคณะทูตไทยที่กรุงอังกฤษว่า

“อนึ่ง ทูตานุทูตทั้งปวง จงรู้ว่าอาการเจ้าพระยานิกรบดินทร ซึ่งบอกมาแก่นายพิจารณ์สรรพกิจแต่ก่อนนั้น บัดนี้อาการคลายแล้ว บุพโพลออกจากฝักมาก ที่บวมก็ยุบแล้ว แพทย์หมอทั้งปวงก็เห็นพร้อมกันว่า จะหายไม่เป็นอะไรต่อไป อย่าให้นายพิจารณ์วิตกเลย”

ข้อความนี้ ทรงบอกมาสั้น ๆ อย่างรีบ ๆ ก่อน เพื่อให้ให้นายพิจารณ์สรรพกิจสบายใจขึ้นว่า พ่อคงจะไม่ตาย หลังจากนั้น จึงทรงติดตามด้วยพระราชหัตถเลขาขนาดยาว อธิบายทั้งโรคภัยและเหตุการณ์ภายในครอบครัวให้นายพิจารณ์สรรพกิจรับทราบโดยละเอียด มีใจความว่า

“จดหมายมาถึงนายพิจารณ์สรรพกิจให้ทราบ ว่าอาการเจ้าพระยานิกรบดินทรนั้น เดียวนี้ก็คลายแล้ว นายจ่ายวดบอกมาว่า เมื่อ ณ วันพฤหัสบดี เดือน 12 แรม 4 ค่ำ เวลา 10 ทุ่มเศษ ที่ฝักข้างซ้ายแตก 2 แผล เล็กกว่ากำหนัด มีบุคคล 2 ตะคัน

ครั้น ณ วันเสาร์ เดือน 12 แรม 5 ค่ำ เวลา 5 โมง เช้า มีบุพโพลอีกตะคันหนึ่ง ให้บวมขึ้นที่หน้าเท่าผลมะนาวหมอบวมเพราะฝักที่แตก

ครั้นมาจน ณ วันจันทร์เดือน 12 แรม 8 ค่ำ หมอเห็นว่าเป็นวัณโรคแท้ ขุนสารแพทย์จีนแส จึงพร้อมกันประกอบยาเคลื่อนอาการที่ฝักไลน์ขึ้นมามาก แต่อาการที่บวมหน้ายังสมออยู่ แต่หมอก็กว่า หมอคิดจะประกอบยาเคลื่อนเพราะก็เห็นว่ายังอ่อนอยู่ แต่ว่าถ้าเคลื่อนไม่ไป ก็คงจะมีบุพโพลจะต้องลำบากเป็นหลายวัน แต่ท่านนั้น เดียวนี้ก็สบายขึ้นมาก อาหารสวยได้เวลาละถ้วย ผาขนาดกลางบ้าง ค่อนถ้วยอย่างนั้นบ้างเสมอทุกเวลา”

ถ้าเจ้าพระยานิกรบดินทรท่านเป็นวัณโรคจริงตามที่แพทย์หลวงทั้งหลายเชื่อมั่น ก็คงจะเป็นวัณโรคที่ต่อมน้ำเหลือง เช่นต่อมน้ำเหลืองในคอ ที่ฝรั่งเรียกว่า Scrofula เพราะท่านมีอาการบวมอักเสบ จนในที่สุดแผลแตกมีหนองไหลออกมา และเมื่อตักน้ำหนองแล้วอาการของท่านก็ดีขึ้น ยาที่ประกอบผสมสำหรับเคลื่อนบนแผลนั้น ก็คงจะมีส่วนช่วยด้วย

ในที่สุด หลังจากเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นเวลานานกว่า 1 เดือน ท่านเจ้าพระยานิกรบดินทรก็เริ่มหาย มีสุขภาพแข็งแรงขึ้น รับประทานอาหารได้ เป็นอันว่าพ้นภัยอันตราย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ครั้งนี้ท่านผู้หญิงลี้มก็ตายลงแล้ว ข้าวิตกไปกลัวเธอจะเห็นเป็นที่ว่า ครั้งนี้สมคิดคาดหมายไว้ ครั้งตัวแล้ว ถ้าเจ้าพระยานิกรบดินทรตามท่านผู้หญิงไปเสียด้วยทีเดียว ก็จะได้ว่ามรดกถูกลงทุน ทำบุญให้ทานและให้แล้วไปเป็นครั้งหนึ่งคราวเดียวจะได้เป็นเศษเลยไว้มาก ๆ จะได้เล่นหยอกล้อเล่นอะไรให้สบายใจกรรมัง เพราะเหตุนี้ข้าแกลงไปว่า หม่อมเจ้าเล็กเธอจะแต่งคนไปติดสินบนแก่เมียเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เจ้าพระยานิกรบดินทรท่านใช้สอยปฏิบัติอยู่เป็นนิจันนั้น ให้ลอบนวดบีบเอาที่สำคัญสำคัญในตัวท่าน เมื่อท่านหลับไหล ฤเป็นลมมัวมีนอยู่อย่างไรก็ไม่รู้ตัวดอกกรรมัง จึงเกิดวิธโรคอย่างนี้ขึ้น ท่านไม่เคยเป็นแต่หนุ่มจนแก่เลย เหตุใดจึงเป็นขึ้นดั่งนี้น่าสงสัย

ข้าได้ถามนายจ่ายวด ว่าท่านเมื่อนอนหลับนั้น ใช้ให้เมียเล็ก ๆ น้อย ๆ ปฏิบัตินวดพื้นฤไม่ นายจ่ายวดก็รับว่า ท่านใช้ดั่งนั้นอยู่ ข้าได้สั่งกำชับให้ไปบอกแก่เจ้าจอมมารดาอึ้ง ให้ระวังตัวให้มาก อย่าไว้ใจคนพาลพาลดั่งนี้

นายจ่ายวดบอกข้าว่า ได้บอกแก่เจ้าจอมมารดาสองครั้งแล้วก็นิ่งอยู่ ข้าคิดอย่างไรก็บอกมา ให้รู้ ว่านี่ก็เป็นการที่คำวิตกไป ถ้าไม่ชอบใจก็อย่าถือโกรธหรือโทษเลย”

เรื่องของหม่อมเจ้าเล็กนี้ นายพิจารณ์สรรพกิจก็คงจะรับฟังเฉย ๆ เพราะก็ทำอะไรไม่ได้อยู่ที่ เนื่องจากตนเองอยู่ห่างไกลบ้านเกิดเมืองนอน และบิดานั้นก็เริ่มหายจากโรคภัยไข้เจ็บแล้ว คงจะมี เรี่ยวแรงพอให้เมียสาวตัวน้อย ๆ คอยนวดตามที่สำคัญต่อไป พระลายลักษณ์อักษรจากพระเจ้าแผ่นดินฉบับสุดท้าย ที่ทรงเล่าถึงอาการของเจ้าพระยานิกรบดินทรกล่าวว่า

“บอกข่าวถึงนายพิจารณ์สรรพกิจให้ทราบ ว่าภรรยาที่ดี บุตรชายที่เกิดใหม่ก็ดี ก็อยู่สบาย ดีอยู่ บิดามารดา ภรรยาก็อยู่ดีอยู่ แต่อาการเจ้าพระยานิกรบดินทรนั้นภายหลังแต่บอกมาก่อน อาการก็คลายมากแล้ว ท่านลูกนั่งขึ้นได้ แต่ยืนเดินยังไม่ถนัด อาหารก็ได้เสมอ ปรกติบ้าง น้อยกว่า ปรกติบ้าง

อนึ่ง เมื่อท่านได้เบียดหัวแล้ว ท่านยื่นเรื่องราวให้พระยาศรีสรักษ์มาให้ข้าพเจ้า ขอกอกนอกราชการ ความในเรื่องราวของท่าน ได้คิดท้อเสมาให้ดูด้วยแล้วในนี้ พระนายศรีสรักษ์ว่าท่าน ยื่นมาดั่งนี้ เพราะท่านสงสัยว่าเป็นยามเคราะห์จะถอยวาสนา ก็จะทำให้สิ้นเคราะห์เสียคราวหนึ่ง ด้วยการขอกอกนอกราชการ ดั่งพระสงฆ์เสียสละขอนิสัสคีย์ เพราะฉะนั้นจึงไม่อยากจะถอดท่าน ข้าพเจ้าจึงผ่อนให้ตามใจท่าน

ข้าพเจ้าสั่งให้ตรวจตราพระราชสีห์มามอบไว้ให้เจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์ ดูแล้ววาระการแทน ที่ไปกว่าท่านจะหาย ข้าพเจ้าคิดว่า เมื่อท่านหายแล้ว ก็จะทำให้ท่านเป็นจางวางกรมมหาดไทย ว่าราชการไปตามสติปัญญาของท่าน อย่างครั้งเจ้าพระยาอภัยราชา และเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ แล

เอกสารนี้เป็นเจ้าพระยาจักรีธรรมราช เจ้าพระยาสุธรรมมนตรีแต่แผ่นดินก่อน ๆ ให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

แลการศพท่านผู้หญิงลึมนั้น กำหนดมาได้มาเมรุวัดกัลยาณมิตร วันพุธ เดือนอ้าย แรม 8 ค่ำ จะได้ปลง วันศุกร์ เดือนอ้าย แรม 10 ค่ำ ท่านว่าตัวท่านจะหายขึ้น จะมาได้ก็ดีฤมาไม่ได้ก็ดี ก็ให้พระยาจำแสนบตี พระยาราชานุประดิษฐ์ และพระนายศรีสรักษ์พร้อมกัน จัดแจงทำการศพเสียให้แล้วเถิด”

เรื่องพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าที่ผู้เขียนนำมาแสดงต่อท่านผู้อ่านนี้ มิได้มีต่อนายพิจารณ์สรรพกิจแต่ผู้เดียว แต่ทรงแม่พระเมตตาให้แก่ข้าราชการไทยทุกท่าน ทรงรับสั่งให้ผู้ใกล้ชิดในพระราชวังคอยดูแลบ้านช่องและครอบครัวเป็นอย่างดี ในพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่ง มีข้อความว่า

“บอกข่าวมาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทูตผู้เดียว ให้ทราบว่ามีแม่เฒ่าป่วยให้โอบอุ้มนอนไม่หลับ อาหารไม่ใคร่จะได้ ว่าด้วยว่าเป็นด้วยโทษกรรมเก่าตามเคย แต่ก็ยังไม่คลอดบุตรจนทุกวันนี้ ญาติพี่น้องข้างตัวท่านก็ดี ข้างพวกแม่เฒ่าก็ดี บุตรทุกคนแลภรรยาญาติทุกคน อย่าให้ออกชื่อรายตัวเลย อยู่ดีกินดีอยู่ทั้งสิ้น ไม่มีเหตุเภทพาลอะไร

บอกข่าวถึงสรพรเพ็ญภักดี อุปทูตให้ทราบ ว่าหลวงรามโยธี พี่ชายก็ดีพี่น้องอื่นก็ดี ภรรยาหลายคนที่มาอยู่กับท้าวอินทสุริยาในพระราชวัง แลอยู่บ้านบิดามารดาเขานั้นก็ดี ก็อยู่ดีด้วยกันทั้งสิ้น บุตร 3 คนนั้นก็อยู่ดีอยู่หมัด ขึ้นมาเล่นมาใช้อยู่ที่บนพระที่นั่งมโหฬารนี้กับข้าพเจ้าอยู่ทุกวัน ไม่มีเหตุอะไรในครอบครัวของสรพรเพ็ญภักดีที่ควรจะบอกมา

บอกกล่าวถึงจมีนมนเฑียรพิทักษ์ ตริทูต ให้ทราบ ว่ากลิ่น มารดาก็ดี ภรรยาที่อยู่ที่อยู่แพก็ดี ก็อยู่สบายดีอยู่ แต่พระพรหมสุรินทรนั้นป่วยมาแต่ก่อนแล้ว เดียวนี้อาการก็คลาย แต่ยังไม่ไปรับราชการไม่ได้ เหตุอื่นก็ไม่มีอะไร

บอกข่าวถึงหม่อมราโชทัย ล่ามให้ทราบ ว่ากรมหมื่นเทวานุรักษ์ (บิดาของหม่อมราโชทัย) ประชวรมากมาเป็นมาแต่เดือน 11 ให้หอบหืดอย่างเคยประชุมแต่ก่อน บัดนี้อาการก็คลายแล้ว แต่เห็นจะไม่เป็นปกติได้

แลหม่อมเจ้าหญิงในกรมคุณอิสรานุรักษ์ 3 องค์ ชื่อหม่อมเจ้าจิตรหนึ่ง หม่อมเจ้าประภาหนึ่ง หม่อมเจ้าเรไรหนึ่ง ป่วยเป็นโรคที่อังกฤษเรียกว่า...ตายแล้วทั้ง 3 หม่อมเจ้าเรไร และหม่อมเจ้าประภา นั้น ได้ปลงศพแล้ว แต่หม่อมเจ้าจิตรยังไม่ได้ปลงศพ เพราะยายเกิดมารดามั่งมี จะคิดอ่านทำบุญให้มาก

อนึ่ง นก มารดาหม่อมราโชทัยก็อยู่ดีอยู่ดอก ไม่ป่วยไข้อะไร อนึ่งหม่อมหนูภรรยา อยู่ที่บ้าน ก็อยู่ดีอยู่ ไม่มีเหตุอะไร

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บอกข่าวถึงจมีนราชามาตย์ ให้ทราบ ว่าพึ่ง มารดาก็ดี พุ่ม ป่าที่อยู่เมืองเพชรบุรีก็ดี ก็อยู่สบายดีอยู่ ไม่มีเหตุอะไร บุตรชาย 2 คน แลสุนัขกรรยาที่ไกรธกัน และกรรยาทาสที่อยู่บ้าน ก็อยู่เป็นสุขดี ไม่มีเหตุการณ์อะไร”

นายพิจารณาสรพกิจนี้ เป็นคนอายุสั้น หลังจากรับราชการที่กรุงอังกฤษ กลับมาเมืองไทยแล้วได้เลื่อนยศเป็นหลวงเดช นายเวร แต่ถึงแก่กรรมเมื่อต้นรัชสมัยของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้